

Յ Ն Ա Գ Ի Ց Ա Կ Ա Ն

ԱՐԱՐԱՏԱՅԻ Ս ԳՐԱՌՈՒ ՄԵՋ*

Ս. Գրոց առաջին թղթերուն մէջ մեր դիմացը կ'ենթէ Աբարատ անունը՝ Դան. Ա. 4 եբրայական բնագիրը կ'ըստով. «Եւ նստաւ առաջին յիւթներորդում ամեանն ի քսանեւեւթն ամսոյն ի լերինս Աբարատ»։ Եսայի 12, 38 կը գրէ. «Եւ մինչեւ երկիր պագանէր (յիսնեքերիմ) ի տան իւրում Նաարաբայ կողոջ իւրոց, Աբարամէլէք եւ Սարատար որդիք նորա սպանին զնա սրով եւ ինքեանք զնային փախստական յերկիրն Աբարատ¹», Գ. Թագաւորաց ԺԺ, 37 նոյն տեղեկութիւնը կու տայ եբրայական բնագիրին մէջ՝ նոյն Աբարատ անունով²։ Նոյն անունը դարձեալ երեմիայի քով ԾԱ, 27 կը գտնենք. «Աւեք նշան ի վերայ երկրիդ. փող չարէք ընդ ազգս ամենայն, Տրաւիրեցէք ի վերայ Բաբելոնի ազգս։ Պատուէր սուր յինչեթագաւորութեանցն Աբարատայ՝ Մենեանաց եւ Աբարատայ։ Վերջապէս Յովթիթի յունարէն բնագիրին մէջ Ա, 21 կը տեսնենք նոյն անունը, ուր Սենեքերիմը սպաննողներուն համար կ'ըսուի. «Փախեան նորա ի լերինս Աբարատայ. (Հայն՝ Հայոց)։ Ինչ կը նշանակէ այս անունը։ Լերան անուն է Դանդոց մէջ։ Դրանք այս անունը՝ արդի կամ գէթ Տրաւիրեցէցէն աշխարհագրութեան մէջ անունովը ներկայացընել։ Մի եւ նոյն նշանակութիւնն ունի այս անունն այն ամէն տեղերը, ուր կը հանդիպի։

Ս. Գրոց մեկնիչները շատ անգամ հետազոտութեան նիւթ ըրած են այս ինդիքները։ Ուսումնասիրութեանս նպատակն է փորձ մ'ընել ուղղելու մինչեւ հիմայ եղած մեկնութեանց սխալներն եւ անձգութիւնները։

1.

Ստուգաբանութիւն եւ պատմութիւնն անուան մը նշանակութիւնը իմանալու աղբիւրներն են։ Սակայն մեր այս դէպքին մէջ տակաւին կարելի

* Գր. Սիմոն Վէլէր ծանօթ Նայազէս Պրոֆեսորն ի Փրայորուգ՝ Ցալթիքի Ցատուսիսիանական եռամսեայ թերթին մէջ (1901, Պրակ 4, էջ 321-374) «Atarat in der Bibel» տիտղոսն տակ հրատարակած է առաջիկայ ուսումնասիրութիւնս, զոր շահեկանութիւնը զուրկ չի մարելով կը ներկայացընենք մեր ընթերցողաց։ յՄԲ.

1 Հայն՝ «Երկիրն Աբարատի տեղ ունի՝ Է Հայոց»։

2 Եւ եղև. մինչեւ երկիր պագանէր ի տան Նաարաբայ ստուգանդ իւրում. Աբարամէլէք եւ Սարատար որդիք նորա հարին զնա սրով, եւ ինքեանք զերեւն յերկիրն Աբարատայ։

3 Մամ. Լ' Կոթ Աբարատ։

չէ՝ առաջին աղբիւրէն օգտուիլ։ Մովսէս Խորենացի¹ Հայկայ վեցերորդ յաջորդին՝ Արայի անունն յառաջ կը բերէ Աբարատը։ Այս պարագայի մէջ՝ հնթագրելով թէ եւր² = երկիր բառէն կազմուած է անունս, Աբարատայի նշանակէ Արայի³ արդ, երկիր, Երց⁴ Աբարատ (Աբարատ) անունն մէջ կարծեց թէ մեր դիմացն ելլոյն ըլլայ թերեւս աշխարհ եւ «սուրբ երկիր», Թարգմանելը Տարաւոր համարեցաւ։ Մեր ինդիքը լուծելու համար կարեւորութիւն մը չունի Գուշի՝ Աբարատն աշխարհ (= Երցվատեղի Աբարատ) մեկնելը⁵։ Իսկ Հումմիլաուէր⁶ Երագերի հետեւելով կ'ըսէ. «Աբարատ նոյն է սեպագիր արձանագրութեանց Ուրարտուի կամ Ուրարտին հետ. . . եւ կը նշանակէ ըստ ստուգաբանութեան՝ լեռնային երկիր», Ըստ Զլիգէլի⁷ Աբարատ (hara եւ haraiti բառերէ = hara — haraithyāo) կը նշանակէ ամբողջ աշխարհքը պատող գիւցայեւն երանեան զրոցին։ Աբարատը կ'է երկրի հասկընդոյն եւ թէ լերան անուն մեկնողը կրնայ ըստ այսմ ստուգաբանական ապակէն մը գտնել, քանի որ այս ստուգաբանութեանց հիմը՝ Աբարատ բառին որ լեզուէն ըլլալն ապահով չէ։ Աբարատ անունն առաջին անգամ յիշեցուլն ընկերացող պարագաներն են լեզուագրելով կու տան թէ ստորեւտանեան բառ չէ, թէպէտ եւ կրնայ ըլլալ որ Արաբասանացոց բերնին մէջ փոփոխութիւն կրած ըլլայ։ Ինչու որ ամէնէն հին տեղեկութեանց մէջ, որոնց մէջ Ասորեստանցիք վերջէն Աբարատ անունը կրող երկրին վրայ էլ ետսին, Աբարատ անունը չի յիշատակուիր, այլ այն երկիրը պարագայէս Նաիրի կը կոչուի։ Եւ մտադրութեան արժանի պարագայ մըն է, որ հայկական Աբարատը, եբրայական Աբարատն եւ յունարէն Ἀραράδος անունի ձեւերն են, որ առանց ստուգաբանեան կամ բարելոնական միջնորդութեան

1 Պատմ. Հայոց Ա, Ժա. Ա, Ժբ. Ա, Ժգ.

2 Murad Friedrich, Ararat und Masis, Studien zur armenischen Alterthumskunde und Literatur. Heidelberg 1901։ Թարգմանի հեղինակն այս ուսումնասիրութեանս այն տանն Զեմեթացու, երբ յօդուածն տեղեւ առաջուած լինած է։ Թարգմանն ստագրութեան յանձնէ յառաջ՝ կորելի եղաւ սակայն Մովսէսի պատմական երկը դործածելու։

3 Հմմտ. Miskigian, manuale lexicon armeno-latium Romae 1878, էջ 38.

4 Commentar zu Jeremias. Würzburg 1889, 86-91. ԾԱ, 27.

5 Մուրատ, անդ, էջ 22։

6 Մեկնութիւնն զերց, Պրակ 1895, էջ 269։ Schraeder, Keilinschriften und Geschichte. էջ 30.

7 Spiegel, Eran. Alterthumsk. I, էջ 482.

անցած մտած են նոյն լեզուներուն գանձուն մէջ, այնպէս որ կրնայ ենթադրուիլ թէ Արարատ բառին արմատն ոչ — ասորեստանեան կամ ոչ — բարբելեական լեզու մըն է։ Մովսիսի Ա. գրոց ընթացին այս մտածն ձեւը սկզբնական ենթադրելով՝՝ երբայական Արարատը ժամանակաւ աւելի կանուխ վկայուած է, քան Ասորեստանցոց մարարտուն։ Մուրատ մտադիր կ'ընէ որ հընգաւաններին քննադատութեան մէջ այս տեղն էա՛հմէականի մը կ'ընծայուի՝, Նորագոյն ժամանակներս Եւրոպոյ գրոց ամենէն հին մասունքներէն կը համարուին այս յիշատակարանին ընծայուած կտորները՝։ Արարատ անուան արիական ծագում ունեան ենթադրողներուն դէմ վերջուրէ՛ կ'ըսէ. «Արարատ անունն արիական բառ մ'ընելու ամենեւին պատճառ չկայ, վասն զի կարեցեալ Արարատի բառը բոլորովին չիմծու է։ Ի մասնաւորի Էպիգէլի դէմ ելած է Լագարդ Եւ Լագարդի հետեւելով Մուրատի՝. վերջինս Գոշէի մեկնութիւնն ալ անյառող կը համարի։ Յարակցս չկայ որ ստոյգ է թէ Արարատը = Արարատ անունը Տեղիկ — եւրոպական վայոց գաղղելու թուականն է — ինչպէս Տիմայ առհասարակ կ'ընդունուի — դարբն յառաջ գործածուած է նոյն երկրին համար։ Ցակուին լուծուած չէ սա ինչպիսի թէ Կրէնմերէ եւ Ենեսէն՝ Արարատայ «նախահայ, բնակիչ կոչուածներ» արիական լեզու կը խօսէին թէ ոչ։ Ենեսէն՝ Կործեց ապացոյցանել թէ նոյն լեզուատահմին կը վերաբերին միգր պահուած այն նամակին լեզուն, զոր Եգիպտոսի մէկ թագաւորն իւր 1400 ին կամ աւելի կանուխ՝ գրած է Արգաւայի (?) մէկ թագաւորին — այս լեզուն էր թերեւս Արգաւայի (թերեւս Կարկէմիշի կողմերէ գտնուողին) լեզուն — նմանապէս Միտաններին — հիւսիսային Ասորիքի մէջ նահանգի մը — լեզուն, նոյնպէս Եփեսոսոյ յայնչի՛ն՝ Լայոսփոփի Կիւ Եփեսոսոյ խոսքն ինչպէս յայնչի՛ն յայտնի էր լեզուն, եւ վերջապէս Ասորեստանի արեւելահողմը բնակող Ժողովրդեան մը լեզուն։ Սանտալճեան՝՝ կը խոստայայտ ապացոյցանել թէ Տոպական սեպագրութեանց լեզուն Տեղիկեւոր-

պական ըլլայ։ Այս պարագային մէջ ալ սակայն, քանի որ Արարատ անունն իսպղեկայց թագաւորութեան ոչապգային յորդորովն է, հետեւաւոր է, որ Արարատ անունը անարիական լեզուն մը ծագում ունենալով՝՝ իւր հայրենիքը թերեւս փնտռուելու է այն կողմերուն լեզուններէն մէկուն մէջ՝՝ ուրախալայեան խմբէն լեզուի մը կամ վրականին ազգակից գաւառաբարբոսի մը մէջ՝։

Պէտք ենք պատմական հետազոտութեան ճամբան անցնիլ։ Հոս ալ կարծես վայրկեան մը սա ինչորի մը առջեւ կ'ենք, թէ Արարատը սկզբնաբար երկրի՛ անուն էր թէ լեւան. նորերս Շէպփեր՝՝ լեւան անուն ըլլալը ցուցած է՝՝ հիմունելով Եւնի. Ը, 4 աղբքանդրեան թարգմանութեան վրայ եւ հետեւելով հնագոյն ու նորագոյն հեղինակներու։

Արարատը լեւան անուն մեկնողներն իրենց կարծիքը հաստատուելու համար վկայութեան կը կոչեն Լայոստոսի պատմական աշխարհագրութիւնը, որուն մաստակարարած տեղեկութիւնները զիսուորաբար նկատողութեան առնուելու են։ Փաւստոս Բիւղանդաշէ՛ կը պատմէ Ս. Եսակիւ Մծբնացւոյ Նոյայ ապականին իւրեւր զործելու եւ այս առթիւ տապանակիւր լեւոր Արարատ կը կոչէ։

Էմիլեան՝՝ մտադիր կ'ընէ զմեզ, թէ այս ընթերցումն ընդօրինակողին մէկ սխալն է, վասն զի այս անունը միայն հոս կը հանդիպի եւ թէ բնագրին մէջ Արարատ եղած ըլլալու է հասանականագոյնս։ Ետով հին հայ գրականութեան թերեւս ամենէն հին՝ մինչեւ մեզ հասած մէկ վկայութեամբ կը հաստատուի թէ Արարատը լեւան անուն է։ Եւ ո՞վ որ փաւստոսի տուած այս տեղեկութեան կը միացնէ Կիւրերոսի՝՝ հաղորդածն ու նորերս Մուրատի՝՝ յայտնած կարծիքը, թէ Բարսի անունը Մասիսի Բարձր վերակոչի եւ թէ Լայոց Մասիան է Նիկողայոս Դամասկացւոյ Բարսը՝, որ՝՝ ասոր ըսածին հա-

1 Մուրատ, անդ, էջ 1։

2 Hoberg, Die Genesis, S. XXXII.

3 Vigouroux, Dictionnaire.

4 Մուրատ, անդ, էջ 22։ Եւ Lagarde arm. Stud. S. 11.

5 Hittiter and Armenier, S. 202 և ZDMG. Bd. 48 S. 434 ff.

6 L'Idiome des inscriptions cuneiformes urartiques Rome 1899. — Էմիլ. Եմիլ, Կորսի մը լեզուի վանեան բնականութեանց, Էմիլ. Ա. 1899, էջ 16։

1 Էմիլ. Եմիլ անդ. Lehmann. Das vorarmenische Reich von Wan. Deutsche Rundschau LXXXIII, 3; Hübnermann, Arm. Gram. I, 405.

2 Gesch. des A. T. S. 50.

3 Պատմ. Հայ. Գ. Ի. Էմիլ. 1889, էջ 22 և 24։ Էմիլ. այս մասին Մուրատ, անդ, 2 էջ 1։

4 Langlois Collection des historiens anc. et mod. de l'Arménie. I. 218.

5 Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1877. S. 75.

6 Մուրատ, անդ, էջ 49, որուն հակառակ կ'ենք Էպիգէլի հետեւութիւնը։

7 Յովսէփոս փղախոս, Antiqu. I. 3. 6. (95) Niese, Bd. p. 20.

մաձայն՝ ջրհեղեղէն ազատողներուն ապաւենն էր եղած, կրնայ Շպիգէլ-Սէյսի եւ այլոց հետ սակարեւոյ պաշտպան կանգնել թէ Մարտիս փառատոսի ատեն արդէն Արարատ անունը կը կրէր, եւ թէ կարելի է որ լեռն այս անունը հնագոյն ատեններէ ի վեր ունենար՝ Նիմէ Բէլք՝ Սաղմահասար Բ.ի գործածած Ագգուրի լեռնանունն իրաւունքը այսօրեան Մարտիսն վրայ կ'առնու, ստով սահման մը կը գծուի անոնց, որ Ս. Գրոց Արարատ անունն իբր Մարտիսն նախնական անունը կ'առնէ մեկնելէ Նսնոց փառատոսի նոյն տեղէն հանած հետեւութիւններն ալ չտարազանց են: Քաղաքի ընդդէմ լանգուպի Սարարատը բաղդարեալ բառ մը կը համարի՝ կազմիչ մասունքն ըլլալով Սար (լեռ) եւ Արարատ: Այս պարագայի մէջ անանկ մտածելու է՝ որ սկզբնաբար «ի լեռան» գոյականը կը պակսէր: Մուրատի մտադիր կ'ընէ որ Սարարատ անունը կրնար բառերու սխալ բաժանմանի ալ ծագիլ՝ «ի լեռան» Արարատայի, «ի լեռան Սարարատայ», բաժնելով: 15

Այս երկու գէպքի մէջ ալ փառատոս մեղի այնչափ կը նպաստէ, որչափ Ծննդոց յիշեալ տեղը, որմէ առաջ կ'երեւայ Իրիզանդային: Ասիէ զատ՝ նոյն տեղոյն անհարազատութեան վրայ եղած հիմնաւորականքը կը ստիպէ անուան հնագոյն ատեններն ունեցած նշանակութեան նկատմամբ հետեւութիւններ հանելէ ետ կենսաւ:

Որչափ ալ ապահով է թէ Ծնն. Ը, 4 լեռ մը կ'ուզէ նշանակել. սակայն ստով ստակաւին իրաւունքը չենք ստանար՝ նոյն այս տեղն Արարատ անունը Բ. թագաւորաց Ա. 21 նմանութեամբն լեռն անուն համարելու, ասոր անանկ առաջ նորոշներ ունիք, որ այլ ծամբով զմեզ ապահով մեր վախճանին կը հասցընեն:

Հայք ալ պահած չեն ջրհեղեղի յիշատակ մը, որ Ս. Գրոց համաձայն անոնց երկիրը ծածկած է:

Արեղեան՝ 6 այս կէտին վրայ լուծիւն կը պահէ, միայն Քաջոց ու Թաւրածահարանց ծննդեան վրայ զոյց մը կը հաղորդէ, որ յայտնապէս Ս. Գրոց՝ ջրհեղեղի վրայ տուած տեղե-

կութեան վրայ հիմնուած է: Ընդհակառակն Լ. Արեղեան՝ Հայոց ազգային ինչ ինչ տեսներուն մէջ ջրհեղեղի նշմանները կը գտնէ: Մուրատո՝ շեշտելով պաշտպան կը կանգնէ Հայոց քով ջրհեղեղի ազգային զուգի մը գոյութեան, թէ եւ ասոր գոյութիւնը ցուցընելու համար՝ Մովսէս Խորենացիէն ունի միակ հայկական վկայութիւն մը: Մովսէս Խորենացիին իւր Հայոց պատմութեան մէջ Ա. 1, 1 մէջ այլոց անխարկելով մը առաջ կը բերէ բերանացի աւանգուծիւններէ առնուած հին զոյցներու բովանդակութիւնը, որոնց մէջ կը խառնի ջրհեղեղի Քսիսութեայ եւ անոր ի Հայս պատարկելուն ու ցամաք ելելուն, եւ վերջապէս այն տեղերուն վրայ, ուր ինքն ու որդիքը բնակութիւն հաստատած են: Ի վերջոյ կ'աւելցուի. «Բայց առաւել յաճախագոյն հիշքն Արամակեաց ի նուագս բամբուսն եւ յերգս ցոյց եւ պարուց զայսոսիկ ասն յիշատակիք, Բայց աստի իլընէրս՝ մասնանիշ կ'ընէ Խորենացու Ս. Գրոց Թ. գլուխն ալ, ուր ծագայն ոչ այնչափ ջրհեղեղի վրայ է խօսքը, որչափ հովով մը՝ հակալոյց շինած աշտարակին կործանման վրայ: Այս աշտարակէ զուրս՝ Մուրատ՝ նիկողայոս Դամասկացոյ տեղեկութեանը մէջ ալ — զոր պահած է Յովսէպոս Փղաւիսոս՝ — ջրհեղեղի զոյց մը կը գտնէ, որ կը տարբերի Ս. Գրոց պատմածէն. անոր խօսքին նայելով մեծ հաւանականութիւն կայ՝ որ այս զոյցը Հայաստանի մէջ ծագած ըլլայ, այս ինքն այն երկրին մէջ՝ որուն մէջն է կ'ըսէ զոյցն ազատարար լեռն եւ ջրհեղեղի հանդիսավայրը՝ Այս տեղեկութիւնն է.

«Միւսնիս երկրին վերեւը դէպ ի Հայաստան բարձր լեռ մը կայ, որ Բարիս կը կոչուի եւ ըստ զուգին հոն շատերը փակելովով ապատանած՝ ջրհեղեղէն ազատեցան եւ ստպանի ապակներով լեռնա գագաթը ցամաք ելան եւ փայտերուն միացորդներն երկայն ատեն պահուած մնացին. անշուշտ այն ըլլալու է, զոր Մովսէս ալ՝ հրէից օրէնսդիրը կ'աւանդէ:»

Ջրհեղեղեան այս զուգին կարեւորութիւնը յայնմ է՝ որ կը ցուցնէ թէ հնագոյն

1 Spiegel Brän. Berlin 1863. S. 287. Հմմտ. Մուրատ, տեղ էլ 3.

2 Belek, Verhandl. der Berl. Ges. für Anthropologie 1893 S. 71:

3 Աշխարհագրութիւն հին եւ նոր Հայաստան, էջ 10: 4 Մուրատ տեղ էլ 84, սակայն կ'երեւայ թէ այս մեկնութիւնը Փոտոսոսի բացառութեան էլ 24 մ կրնար մերժուիլ:

5 Անդ, էջ 76-84.

6 Der arm. Volksglaube, Leipzig 1899. S. 104.

1 Հին հաւասար կամ հեթանոսական կրօնը Հայոց, էջ 55 եւ եւ 307:

2 Անդ, էջ 42 եւ 43:

3 Natur und Offenbarung. 1900. S. 539.

4 Անդ, էջ 47:

5 Հմտ. էլ. եւն, անդ, հմտ. ցանկ, էջ 89.

6 Վերեւայ թէ Եւրոպայի զոյցը die Universalität der Sündflut ու առաւելագոյն թէ Եւրոպայի զոյցը իր ատենածառերուն եւ անմահութիւններէն մէջ (1895, էջ 33) ալ հիմն կազմած է այս ըմբռնումը:

ժամանակներն իսկ ըմբռնումն այն էր թէ Մատիս լինէն է տապանակիր լինուր: Ինչու որ թէ՛ Նիկիոյ ղայտոս Դամասկացւոյ՝ Բարիս, ը Հայոց “Բարձր Մատիս” ը կը յիշեցնէն, այն ատեն տեղւոյն Հայաստանի մէջ Միսիւսա գաւառին վերեւն ըլլալն՝ ուրիշ լեռ չէ պահանջեր, բայց եթէ Մատիսը, որ Դամասկացւոյն մասնացոյց ըրած երկրին՝ Ալարատայ՝ ամենէն բարձր սարն է: Սա կէտին ալ միտ գնելու է որ Հայոց Համար առ Հասարակ նուիրական, պաշտելի Մատիսը մեծ ու բարձր լեռ մըն է, որուն շուրջը Հիւստւած է զընցնելու ճիւղ պսակ մը՝:

Բաց աստի՝ Յովնեսպոս՝ ուրիշ տեղ մը կը գրէ՝ թէ տապանին իրան տեղը Հայաստանի մէջ է եւ թէ նոյն տեղն իւր անունը Հայոցմէ նոյն դէպքին ազդեցութեամբն առած է: Մեր միտքը բերելու չէ՞ք Նախիրձեանը, ուր առաջին անգամ՝ Նոյ իւր քնակութիւնը Հաստատած է ըստ Հայկական աւանդութեան: Յայտնի է թէ Արաւ ըստայ լեռան վրայ եղած այս զընցնելուն քնէ կրնան վկայել: Բայց ներեալ չէ ի յառաջագունէն այս աւանդութեամբ: Ս. Գրոց քնադիրը մեկնաբանել ու Համարել թէ ասով Արարատայ նշաւանութիւնն ու գիրքն որդուած լիցցած է:

Այս աւանդութեան կերպարանքը սկզբնականն է, թէ տեղւոյն ժողովուրդը զայն փոփոխած է. տեղեաց անունները փոխուած չէն, ասով տեղեկութիւնը փոփոխութիւն կրած չէ՞ ընդ լիցցաց ժամանակն ուրիշ տեղաց անցած է: Ասոք անանկ խնդիրներ ու անանկ Հնարաւոր բաներ են, որ կը յորդորեն ի կախ թողուլ Ս. Գրոց առած տեղեկութիւնը՝ Հայկական աւանդութեան իմաստն չամռնայն մեկնելուն ընդունելի ըլլալը, մինչեւ որ լսուին անգրադոյն վկաներ, որ թոյլ տան մեզ՝ Հայկական աւանդութեան էութեան վրայ դատաստան ընել:

Նախ եւ յառաջ քննասիրին առջեւը կ'ելլեն Ս. Գրոց մէջալ տեղերն, ուր այս անունը կը հանդիպի:

Ասոք ամենեւին չեն նպաստեր այն ենթադրութեան թէ՛ Ծննդոց մէջ Արարատը լեռան անուն ըլլայ, այլ շարժով մը կը միարանին “ննիկ”, աւանդութեան մեկնութեանը Հետ, եսպիսի Ա. 38 Արարատը երկիր կը կոչէ. նոյնը կ'ընեն թագաւորութիւնը. Երեմիա Արարատայ

թագաւորութեան վրայ կը խօսի, եւ՝ որպէս զի կարծես թէ Ծննդոցը յետնագոյն զբերու հետ կապող կամուրջը չպակի, Տովթիթ բովանդակութեան կողմանէ՝ Եսայեայ եւ թագաւորութեանց Հետ, եւ լեզուի կողմանէ՝ Ծննդոց Հետ միարանելով կը գրէ՝ “Կանանն նշեալ ի լեռնին Արարատայ”:

Սուրբ Գիրքը շորս տեղ Արարատ անունը նոյն կերպով երկիր կը մեկնէ եւ ննդաթերել կու տայ թէ առաջին անգամ Հանդիպած տեղն ալ երկիր էր ցուցնէ:

Ասոր վրայ յեցեալ՝ Ս. Գրոց մեկնութիւնը կ'ըսէ. “Արարատ Հին կոտակարանի մէջ երկրի անուն է”:

Բայց ո՞ր է Արարատ ըսուած երկիրը: Այս Հարցման պատասխանը միայն կրնայ լիութի կերպով անխաբիւր մեկնութեան յարգը մէջտեղ հանել: Այս Հարցմամբ զառաջած աստեղծիս՝ պիտի տեսնենք թէ Արարատ անունն ունի իւր պատմութիւն, եւ թէ ամեն ժամանակ նոյն ճանցած չէ այս անունը կրող երկիրը, որ չափ ալ ընդ Հանրապէս նկատուելով՝ իւր նշանակութիւնը պահած է անունս:

(Հարցումներ)

ԴՐ. Ս. ԱՆՔՆՐ.

ՅՈՒՆԻՍ ԵՅԻՍ

ԱՂԳՆԵՆ ԹԵՐԹԵՐԻ ԺԱՂԻՓՈՒՆՁ

1. Աղայարանութիւնը Առաքելոց. — 2. Առաքելանց տոհմն Մեծ Բարբարոսի մահուան Տաքիտամայ տարեդարձը. — 3. “Մշակոյն” — մեր պատմութիւն. — 4. Աղայարանի նորութիւն մը. — 5. Մայր թիւը.

1. Աղայարանութիւնը Առաքելոց: — Պրոֆ. Պ. Ֆետտեր Oriens Christianus կիսամեայ թերթին (Ա. տարի, Ա. Պարագ) մէջ շահեկան տեղեկութիւն մը կու տայ Առաքելոց վկայարանութեան հայ թարգմանութեան հրատարակութեան վրայ, որ նոյն թերթին յաջորդ պարբերութեան մէջ լոյս պիտի տեսնէ: Աստ եւ այժմ ծրագրեալ հրատարակութեան ընդարձակութեան եւ յորինուածութեան վրայ լոկ դազափար մը կու տայ թերթին խմբագրութեան բազմանդէն համապատասխանելով: Հրատարակութեան հիմը պիտի կազմեն Պարթիո Աղայային Մատենադարանին հայերէն հինգ ձեռագիրները: Ինչ որ տպագրուած է՝ անշուշտ այն ալ նկատողութեան պիտի առնուի: Պիտի հրատարակուին Պետրոս եւ Պողոս, Յովհաննէս, Յակովբոս Մեծ, Յակովբոս Փոքր, Փիլիպպոս, Անդրէաս, Անդրէաս եւ Մատթէիա, Մատթէոս, Սիմոն Նախնապոյղոյ, Թովմաս, Թադէոս, Բարթողոմէոս առաքելական վկայարանութիւնները: Եւ որովհետեւ

1. Hobert, Die Genesis. Freiburg 1899. S. 85. Նիւդեր, անդ էջ 46. Հարիւր Հայաստան, Զրգոտան եւ արեւմտեան Պարսկաստան՝ բարեկամութեամբ անհպադրու համայնքը (անս հայ թարգմ. էջ 78):

1 Մատթ. անգ էջ 49. Աւելան, էջն հաւաստը էջ 50 եւն, կը հաղորդէ կտոր մը՝ տապանին Մատիսին վրայ իջնալուն վրայ. տապանը կ'ըսէ. “Գրգուռ ընկալ զիս: Ասոյ ընի տիւր գտնուող այս լեռն կը պատասխանէ. “Գրգուռ Մատիս” — Զի բարձր է քան զիս:

2 Աւելական հմութ. Ա. 90, Ի. 3, 5. Niese, I. 19.